

Ajarada

Piusa oroh

Tuul aol elli ma jo Talinah. Ma olli sis väikõnõ asjamiis Talina Turismiklubi man. Ma ummi seltsilistega kõnõli, et teemi mõnõ käügü Setomaalõ. Neläpäävä lätsimi Pihkva rongi pääle, mäantene üüse vällä läts. Magasimi üü är ni hummogu ollimi näütüesest Irboskah. Ku oll talvinõ aig, pannimi suusa ala ni kakimi Petseri poolõ.

Tõõnõkõrd sõidimi õkva Vahtsõliina pääle vai kohegi mujalõ. Tuuvoori ollimõgi Vahtsõliinah. Keväjäne aig olle. Liinamäe man käändsemi üttele tallo sisse et piimä küssü. Pernaane kaie mi nõgist nüssikut (nuu ollivagi matkaliste tsäi vai pudru kiitmise anoma) ni nakas tänni: Timä "umma piimä" sääntse nõgitsõ anoma sisse joht vala-i! Krabasi sis tütretitõ käest nüssigu ni kattõ mõnõst aost tarõ taadõ.

Tuul aol kaime moro pääl ringe. Aia veereh oll terve rodo väegä ilosit, hõõrikit kivve. Suurõtükü kuuli olliva!

Ku pernaane puhtast nü-

hidü nüssigu ni piimägä tagasi tulle, küsse: Kost sääntse kivi peri ommava. Timä üteli, et jõõst, liinamäe alt. Meil oll tahtmine mõni näist üteli võtta. Tuu pääle pand pernaane jälki tänni: Nuu ommava timä kapsitidõ vaotusõ kivi! Anna-i üttelegi ar!

Tõõsõ õdagu ollimi Härmä veski man. Veskitüüd sääli inämp tetä-s. Tuu oll vast aastaga 1974. Elämine oll laokil, ussõ kõik vallalõ, üteli jago aknakrutõ oll purust pesset.

Teimi tulõ ülest. Tütregu naksiva õdagust süvvä tegemä. Mii kaimi ringi. Kõrraga tsusas meile silmä üteli ripagil kabõl, mis tull veskist läbi sainamulgu ni läts üle moro jälki läbi mulgu elotarrõ. Minka jaost tuu?

Kaimi veskihe. Paistus peris kõrrah olõma. Veski olle vast aasta vai paar tagasi viil tütütänü.

Põrmandul vedeli hulga terri. Roti pagõsiva. Kabõl läts üle plokke veske turbiini viivärhtide mano. Turbiini man

sais üteli vana Siemensi ellektemassin.

Ahhaaa! Mii jo kaimõgi, et mitmõl puul olliva ellektere pirni üleväl. Kaimõ elotarrõ. Sääli näimi üttele sängü...Sängü kotsilt ripnõsi alla üteli kabõl, suur sõlm otsah...

Sis saime asjast jako: tuu oll üteli ummamuudu prosta telemehhanika! Veskimehel oll tark pää otsah olnu: nigu timä hummogu pümmeh heräni, tõmmas timä tuust kablast sängü kotsil. Viivärati tulli va vallalõ, turbiin nakas tühühü ni ai ellektemassinat ümber. Tulõ lätsiva egal puul palama...

Pääle tuu olle veskeh egasugumatsi paprit laokil. Olle egäsugutsit kakõnu raamatit. Käte trehväs üteli sõamehe kiri edimädse ilmasõa aost kostkilt Poolamaalt. Tiia-i, kink käte tuu jäie vai kas kiäki mäantsit paprit üteli võtt...

ALI KIKKAS

Kuis ma tsiakaräh käve...

Meie peres oli neli last: kaks tütar ja kaks poega. Vend Ivan oli minust 4 aastat vanem. Kui juba pükse kandsid, tuli hakata läbi elama karjapoisielu. Ühised külakarjamaad asusid Tääglõva metsa veeres soos, Palandus. Palandus olid ka linalombid, kogu küla ühised. Külal oli palgatud peakarjus Anton. Oravalt. Ka ta naine käis talle abiks.

Olin vist 8-aastane, kui olime karjaga metsaäärses kadastikus. Igast majapidamisest oli karjas kariloomi ja 2-3 siga. Väiksemad lapsed valvasid sigade järele. Kord kokkus üks siga linalompi. Kisa palju. Peakarjus kisas oma eidele: „Patsa, ma üteli, viska sukk lepikuhe ja kae tsigadõ perrä!“ Peakarjus läks ja tiris sea linalombist kõrvupidi välja. Ühel seal sündisid karjas põrsad. Pidin jooksma külla perenaisele teatama. Too tuli jooksuga, suur põll ees. Korjas põrsad põlle peale ja hakkas kodu poole astuma, vana siga järel.

Peakarjus oli talus nii mitu ööd-päeva, kui oli peres lehma. Kui peakarjus majja tuli, oli lastel hea meel, sest siis ei tulnud selle maja lastel karja minna.

Laupäeviti tuli karjusele külla naine. Perenaine keetis õhtul rukkikõrti ja pani võid sisse. Peakarjusele sõök meeldis. Naine keelas ahnet sõõjat, aga see ei kuulunud. Öösel hakkas puder kõhus paisuma. Vanamees oli hädas. Naine tuletas talle meelde mehe enda sõnu: „Innemb kõtunahk laheku, ku hüvvä putro üle jättä!“ Aga nüüd hakkaski kõhunahk lõhkema. Eit võttis võõlt keeruse ja tõmbas vanamehe kõhu kinni.

(Mihkel Kerald Tääglõva külas kirja pannud Liidia Sillaots)

Raakva nulga tsurad tükk aega enne suurt sõda. Istuvad (vasakult): kõva põllumees Varjuliil Vassili, pillimees ja rätsep Kõiv Paul, talunik Uibo Ivvan. Seisavad: talunik Sukk Jütsi, kes mõnda aega hiljem oli Petseris „Tannõ“ tsäimaja omanik (kus ettekandjais Matsuri tüdrukud) ja talumees Uibo Feodor. Foto Matsuri mehe Nikolai Kõivu kodualbumist.

Ubina', tsirgu' ja naabrimiis

Ma istu umah tarõh ja kae aknõst vällä. Aid paistus. Meil om pal'lo ubit. Vällah om külh ildanõ süküa a paar ubinat paistus õks viil uibo küläh ja maah. Ilm om külh ja hämmär. Pini klähv veiga kimmä helüga a ma näei' mis täl sääli om. Juusk õnnõ üteli tarõ otsa mant tõõsõ mano. Mõni kass vast liigus kohki...

Kolm tsirgukõist istus üteli ossa pääl. Istva ja tegevä kimmäst hel'lü. Nii ilda sügüse. Ma märgota, õt nä tülütse sääli umavaihõl. Kaese üteli ubinat ossa küläh ja taplõsõ. Vast tahtva kõik kolm hindäle tuud ubinat. Om jah illos ja verrev tõõnõ. Lääs ja võtas eski är'...

a mul olõi' parhhila iso ubina perrä. Las na tsirgukõsõ võtva hindäle tuu ubinakõsõ.

Kiäki lüü nii suurõ pauguga ussõ kinni, õt ma hiitü. Tuu oll' vast naabri vanamiis. Ja tulõgi tarõ nuka takast vällä ummi suuri kaloskitõga. Ma tõmba kardinat veidokõsõ saina poolõ ja kae hil'lä, mis täl sääli vällah tege. Astus mi uibo mano. Ja-jah tuusama uibo mano, koh nu tsirgukõsõ innestä olli' ja parhhilagi omma' ja tu illos upin ka õks viil sääli. Naabrimiis lätt uibo mano ja tsirgu lindasõ är'. Naabrimiis võtt tuu ubina ja astus tarõ poolõ. Vaesõ väiko' tsirgukõsõ' jäiväki ubinast ilma.

Mis tetä', sääne ta elo om. Kiä om suurõmp ja hirmsamp, saa kõik hindäle, miä ta taht. Ma kae õks viil tuud ubit ja märgoda, õt Setomaaga om kah nii. Setokõsõ' ku tsirgukõsõ istusõ ossa pääl ni taplõsõ tõõnõtõõsõga üteli „tülüubina“ peräst. No kuigi saai' tuud ubinat jaka'. Ja sõs tulõ suur Vinnemaa nigu tu naabrimiis ja võtt hindäle ilosa „ubina“. Kaes õnnõ, õt seto' saa' i üteli hõste ellä'. Ja setokõsõ hiitüse nigu tsirgukõsõ' ja lindasõ är'. Kaeh – ku ütstõist avidai' ja üteli ellä' hõste saai', tulõ kiäki suurõmp ja puhksas tsilokõsõ' iist är'. Ja sõs kae esi, kuis saat.

HÕRNA MAARJA

Järjejut

TIINA LILLMAA

Setumaa raamatukogudest 9.

(Algus „Setomaas“ nr 3/2005)

Värskalla raamatukogude nõukogude võimu ajal.

1945. a. moodustati Saatse vallas Satserinna külanõukogu. Järvesuu valla asemele moodustati 1954. a. Värskalla külanõukogu. Nõukogude perioodil töötas Värskalla külanõukogu territooriumil kaks rahvaraamatukogu: Värskalla ja Saatse. Värskalla raamatukokku tuli esimene erialase haridusega juhataja tööle 1956. aastal. Zinaida Kütti iseloomustasid naaberraamatukogude juhatajad nii: „Tema ei kartnud ka nõukogude ajal oma arvamust välja öelda.“ Zinaida luges ise väga palju tõsisemat kirjandust ja õpetas 43 tööaasta jooksul ka lugejaid seda tegema. Saatse raamatukogu juhatajana töötas 41 aastat Helvi Kala, kes lisaks raamatukogutööle on suur aiandushuviline.

Värskalla raamatukogu 1959. aastani.

1956. a. suunati Värskalla Raamatukokku tööle 17-aastane Zinaida Ehvik (Kütt), kes oli lõpetanud Tallinna Kultuurharidusala kooli. Raamatukogu asus koos sidejaoskonnaga külanõukogule kuuluvas majas, kasutada oli antud kaks väikest ruumi, kokku 50 ruutmeetrit. Raamatukogus puudus kuni 1959. aastani elekter.

Nagu teistes Setumaa raamatukogudes, nii ka Värskallas pidi noor raamatukogujuhataja tegelema ühiskondlike ülesannetega: tuli vastu võtta külanõukogu makse, koondada metsas puid, kaubelda elanikelt majandile piima, liha ja sõnnikut. Töö ajast tuli käia ka külanõukogu esimehe kartuleid võtmas ja juurvilja koristamas – keelduda ei olnud võimalik. See aeg mõjus masendavalt.

Saatse raamatukogu 1945 – 1959.

Saatserinna raamatukogu avati 1946. a. 22. aprillil. Esimeseks raamatukogujuhatajaks sai Joan Skitin, mees, kellel oli ainult algkooliharidus. Lugejaid oli 80, nendest lapsi 25, laenutusi 275. 1947. aastast asus raamatukogu juhatama juba 6 – klassilise haridusega Vassili Svirelin. 1948. a. oli fondi suurus 1016 eks. Juurde saadi aasta jooksul 169 ja kustutati 100 raamatut, kusjuures kustutamise põhjuseks oli märgitud see, et raamatud on sisult aegunud. Et oli aasta 1948, võib arvata, mis raamatutega tegemist. 1949. a. tuli tööle Arno Puusaar ja järgmisest, 1950. aastast juhtis raamatukogu Aleksandra Uhvatova, kes oli juba 7 – klassilise haridusega. Tema töötaas oli 41 rubla.

Järgmisel kahel aastal töötasid raamatukogus Aleksander Puskin ja Nikolai Kõvermägi, 1952. a. alates Aleksandra Lobatsova, kelle abikaasa töötas kohaliku kolhoosi „Zarja“ esimehena. Raamatukogus oli juba 2473 eksemplari. 1956. aastast, kui kolhoos likvideeriti, tuli tööle uus raamatukogu juhataja Vassili Saarela.

1958. a. alates alustas oma tööd Saatserinna raamatukogus Helvi Voksepp (Kala), keskkooli lõpetanud kohalik noor neiu, kes jäi raamatukokku tööle paljudeks aastateks.

Saatse raamatukogu 1980 – 1990.

1980. aastal oli Saatse raamatukogu lugejate arv 225, laenutusi oli 4000 ja külastusi 1320. Teeninduspiirkonna elanike arv oli langenud: 1975. aastal oli see arv 580, 1980. aastal 484. Ka kohaliku põhikooli õpilaste arv aina langes, 1981. a. käis koolis ainult 26 õpilast, 1984. a. 17 õpilast.

1989. a. tähistas Helvi Kala oma esimest juubelit, raamatukokku tuli ta tööle 19 – aastaseks. Rõõmu tegid head soovid kolleegidelt Põlvast, Värskast ja mujalt, tunnustus 31 pika tööaasta eest.

Setumaa raamatukogud taasiseseisvunud Eesti Vabariigis.

1991. aastast muutus see, et rahvaraamatukogud tulid Võru ja Põlva maakonna kultuuriosakondade alluvusest kohalike valdade alluvusse. Samal aastal suvel külastasid Setumaad TRÜ folkloristid, paljud filmi ja lindistusgrupid. Filmiti vahepeal unustuse hõlma vajunud rahvatraditsioonid. Huvi Setumaa vastu oli suur. 1992 oli terve Eestimaa raske aasta. Kõigest oli puudu, ka leib oli talongide peal. Majandid veel tegutsesid, kuid juba käis erastamine ja ärastamine. Raamatukogudest kujunesid pingete maandamise koht, rahvast käis raamatukogudes rohkesti. Palju segadust tekitas piiri sulgemine, osa setudest lahutati Eestimaast. Lapsed ei saanud enam minna vanematele külla ega sugulaste haudadele. Peale sovhooside lõplikku laialiminekut hakati looma ühistuid ja aktsiaseltse, kuid paljud inimesed jäid töötuks.

Raamatute ja ajalehtede ning ajakirjade hind tõusis aasta-aastalt. Hakati lugema palju perioodikat, kuna inimestel puudusid rahalised võimalused, et neid koju tellida. Raamatukogude tähtsus kirjanduse vahendajana ja kohaliku kultuurikeskuseks on aastatega veelgi kasvanud. Kuigi Setumaa valdade elanike arv on aastatega vähenenud, ei ole raamatukogude külastuste ja laenutuste arv vähenenud, mõnedes teeninduspiirkondades on isegi kasvanud. Raamatukogu on ainus asutus, mis vahendab kultuuri ja informatsiooni ilma rahata.

(Siinkohal lõpetab järjejut Setumaa raamatukogudest. Need olid üksnes fragmendid Tiina Lillmaa huvitavast ja sisukast diplomitööst, millega saab tutvuda Obinita raamatukogus)